

Тема 16. Фінансова система та фінансова політика держави

*Державні доходи - це частина, яка виділяється
кожним громадянином зі своїх коштів для того,
щоб спокійно користуватися рештою.
(Шарль Монтеск'є)*

*В житті є дві речі, яких не можна уникнути:
смерть і податки.
(Марк Твен)*

1. Основні принципи побудови фінансової системи. Держбюджет.
2. Основи теорії оподаткування. Види податків.
3. Бюджетний дефіцит. Державний борг.

Література

1. Макконнелл К., Брю С. Економікс. Т. 1. Гл. 20 (3).
2. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Гл. 28 § 3, 4, 7, 8 (2, 3).
3. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник / За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. К., 1994. Розділ 30 § 6 (1). К., 1997. Розділ 38 (2, 3).
4. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. В.И. Видяпина, Г.П. Журавлёвой. М., 1995. Гл. 36 (1-3).
5. Курс экономической теории / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. Киров, 1995. Гл. 17 (1-3).
6. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г.П.Журавлевой и Н.Н.Мильчаковой. М., 1997. Гл. 15 (2), 19 (1, 3).
7. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб, 1997. Гл. 23 (1-3).
8. Економічна теорія: У 2-х кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навч. посібник / За ред. З.Г.Ватаманюка та С.М.Панчишина. - К., 1997. Розділ 14.1 (1), 14.4 (3).
9. Балакиев В.З. Общая экономическая теория. Уч. пособие. Новосибирск, 1996. Гл. XVIII § 3, 4 (2).
10. Экономика: Учебник / Под ред. А.С. Булатова. М., 1994. Гл. 16 (1-3).
11. Камаев В.Д. и др. Экономическая теория: Учебник. М., 1998. Гл. 16 (1-3).
12. Д'яконова І.І. Податки та податкова політика України. К., 1997 (2).
13. Єпіфанов А., Сало І., Д'яконова І. Бюджет і фінансова політика України. К., 1997. Розділ I - III, VI, тема 7 (розділ IV) (3).
14. Бондарук Т. Зовнішній державний борг України та механізм його обслуговування / Фінанси України. 1999. № 5. С. 94 – 102.
15. Козюк В. Проблема державного боргу в перехідній економіці України / Фінанси України. 1999. № 5. С. 85 – 93.
16. Кучер Г. Державний борг: історія й сьогодення / Фінанси України. 1999. № 2. С. 16 – 22.
17. Львовчкін С. Податкова структура в Україні та шляхи її вдосконалення / Економіка України. 1999. №8. С. 19 – 25.

Тема є продовженням і розвитком попередньої теми. Обмеженість часу не дозволяє проаналізувати й інші форми державного регулювання. Важливість цієї теми безперечно з огляду на майбутню спеціальність студентів.

1. Основні принципи побудови фінансової системи. Держбюджет

Відповідно поділу економічних систем на ринкову й командну, виділяють різні типи організації фінансових систем.

Демократичний централізм – система, що існувала при централізованому плануванні. Нижчі ланки підпорядковуються вищим, виконують директивні вказівки центру. Більша частина фінансових ресурсів зосереджена в руках держави. Навіть витрачання підприємствами власних коштів знаходиться під пильною увагою і контролем держави.

Фіскальний федералізм притаманний країнам з розвинутою ринковою економією. Найбільш зріло він проявляється в країнах з федеральним устроєм (США). Там існують державні, федеральні й місцеві бюджети, та чітко визначені складові їх доходів й видатків.

В Україні відбувається перехід від старої системи, хоча на практиці зміни не суттєві. Так, щомісяця в Київ переводиться майже 1,5 млрд. грн., хоча в таких обсягах Київ їх не споживає, можливо і набагато краще лишати їх на місці.

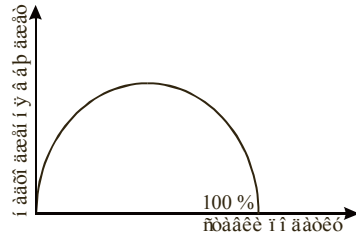
Таким чином, в спадщину від командної економіки в Україні залишилося багато економічних рудиментів, один з них – це човниковий рух коштів з периферії до центру і навпаки. Актуальним на сьогодні лишається реформування фінансової системи в напрямку подальшого відділення місцевих бюджетів і податків від центральних.

Держбюджет – це сукупний план доходів й видатків держави, або грошові відносини, що виникають у держави з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу у зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду, що призначений для фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони і державного керування. Функції держбюджету: розподільча (концентрація грошей в руках держави і їхнє подальше використання з метою задоволення суспільних потреб) і контрольна (бюджет відображає економічні процеси, що відбуваються в структурних ланках економіки).

Витрати держбюджету поділяються на декілька великих груп. Як правило, виділяють витрати з фінансування промислового виробництва, соціально-культурних заходів, науки, оборони, утримання правоохоронних органів і органів державної влади й управління, витрати по обслуговуванню державного боргу.

За словами Д.Колемана, "про що не можна забувати, так це про просту істину: все, що держава дає, вона спочатку забирає". Левову частку надходжень до держбюджету складають податки.

2. Основи теорії оподаткування. Види податків

Взагалі податкові системи мають значні національні особливості. Податкова система України знаходиться в процесі формування. Актуальним лишається формування цієї системи з урахуванням, як світового досвіду, так й національних особливостей (зокрема, прийняття податкового кодексу).

3. Бюджетний дефіцит. Державний борг

Якщо видатки перевищують доходи, мова йде про дефіцит бюджету, коли навпаки – про позитивне сальдо, профіцит бюджету. У випадку рівноваги кажуть про збалансований бюджет.

В економічній теорії поширені три точки зору на дефіцит бюджету:

- щорічне збалансований бюджет (може приводити не до стабілізації економіки, а навпаки до поглиблення коливань економічного циклу);
- збалансування бюджету на циклічній основі – дефіцитний бюджет під час спаду й позитивне сальдо під час підйому (можуть виникнути проблеми через незбігання у часі означених фаз економічного циклу);
- збалансування економіки в цілому, а не лише фінансів.

Третя точка зору є доволі привабливою, але вона ставиться під сумнів за наявністю великого державного боргу. Державний борг за певний час утворюється з сум бюджетних дефіцитів за цей час за відрахуванням всіх позитивних сальдо за цей час. Відрізняють зовнішній державний борг (борг іноземним державам, організаціям і особам) і внутрішній (борг своєму населенню).

Державні бюджети країн з розвинутою ринковою економікою до останнього часу були хронічно дефіцитними (наслідки державного регулювання за кейнсіанськими рецептами). З 90-х років в західних країнах бюджетний дефіцит скорочується.

Проблема державного боргу посідає значне місце в країнах з перехідною економікою. Із зростанням боргу, він може із другорядної проблеми стати першочерговою (підтвердженням цього можна вважати фінансові кризи останніх часів). В 1991 р. Україна не мала зовнішніх боргів взагалі. Перші 8 млрд дол. зовнішнього боргу Україна набрала до 1995 року, в 1998 – 1,15 млрд на ринку міжнародних позик. В бюджеті на 2000 р. граничний розмір державного зовнішнього боргу України встановлений в сумі 12,492 млрд дол. (для внутрішнього боргу граничний розмір визначений в сумі 25, 711 млрд. грн.)

Великі державні борги притаманні, в першу чергу, країнам, що розвиваються (в світі навіть виник рух "Drop the Debt").

Хоча слід визнати, що зовнішній борг, іноземні позики необов'язково є чимось шкідливим для економіки. Все залежить від величини позики, витрат по його сплаті, від того, яким чином він буде застосовуватися.

Перевірте себе, чи засвоїли Ви терміни і категорії: фіскальний централізм, пропорційні, прогресивні податки, непрямі податки, податок на додану вартість (ПДВ), акциз, крива Лаффера, дефіцит бюджету, надлишок, позитивне сальдо бюджету, державний борг.

Перевірте себе, чи уявляєте Ви, який внесок зробили в цей розділ економічної теорії: А.Лаффер.

Питання для самоконтролю

1. Дайте означення податку: а) прогресивному, регресивному й пропорційному; б) прямому й непрямому. Визначте вид кожного з наведених нижче видів податків, які діють в Україні: по доходний податок з фізичних осіб, податок на прибуток юридичних осіб, ПДВ, акциз, податок на майно громадян, податок на майно підприємств.
2. Чи вірно, що будь-який непрямий податок є, як правило, регресивним?
3. "Навіть подарувати не можна - заважає податок", - обурюються громадяни. Чим можна пояснити існування цього податку з точки зору державних інтересів?
4. Припустимо, що Ви переконані, що для того, щоб досягнути стабілізації в Україні й подальшого поступового її розвитку необхідно збільшення інвестицій на тлі скорочення споживання. Які зміни в структурі податків можна було б рекомендувати?
5. Який компонент державних фінансів (витрати чи доходи) мають більш сильний регулюючий ефект? Як Ви це можете пояснити?
6. Чи існує зв'язок між бюджетним дефіцитом, обсягом готівкової грошової маси й інфляцією? Чи завжди вони взаємопов'язані?
7. Обміркуйте можливості використання фіскальної політики як стабілізуючого чинника за умов різних концепцій бюджетної політики: а) для бюджетної політики, метою якої є обов'язкове щорічне балансування бюджету; б) для бюджетної політики, за умов якої бюджет балансується в ході економічного циклу; в) для бюджетної політики, метою якої є стабілізація економіки в цілому, а не виключно бюджету.
8. На початок 90-х років державний борг США складав астрономічну суму - 2,7 трлн. дол., тобто приблизно 11 тис. дол. на кожного мешканця. Це 53 % ВВП. Для того, щоб просто сплатити відсотки за борг, уряд повинний був

збирати податків на суму, яка дорівнює 3,2 % ВВП. Чому, не дивлячись на величезну суму боргу, ця проблема мала менше значення, ніж ця ж проблема для України?

9. Які, на Ваш погляд, причини державного боргу України

- в 60-х роках (державний борг СРСР);
- в 80-х роках (державний борг СРСР);
- в 90-х роках?

Чи є різниця в цих причинах?

10. Уявіть, що Ви відповідальний працівник Міністерства фінансів, у якого є можливість приймати важливі народногосподарські рішення. Держбюджет країни дефіцитний. Цю проблему прийнято розв'язувати шляхом зменшення витрат і збільшення доходів. Які конкретні рішення можете запропонувати Ви?

Для тих, у кого є час поміркувати:

Запропонуйте основні напрямки податкової реформи в Україні. Аргументуйте свої пропозиції відповідними положеннями економічної теорії.